



„Wychowanie w Rodzinie” t. XI (1/2015)

nadesłany: 05.10.2014 r. – przyjęty: 16.06.2015 r.

Lilianna KLIMEK*, Magdalena BARABAS**

Poczucie sensu życia matek samotnie wychowujących dzieci

Single mothers and their sense of purpose and meaning in life

Streszczenie

W artykule przedstawiono wyniki badań dotyczących poczucia sensu życia matek samotnie wychowujących dzieci.

Pytania o sens własnej egzystencji pojawiają się z różną intensywnością w świadomości każdego człowieka. Ponadto ludzie wypełniają zawsze swój własny, osobisty sens, łączący się z konkretną sytuacją. Pytania: Kim jestem? Po co żyję? Jaki jest sens mojego życia? nasuwają się szczególnie wtedy, gdy jednostka znajduje się w trudnej sytuacji. Za taką sytuację można uznać samodzielne rodzicielstwo. W literaturze przedmiotu wskazuje się wiele negatywnych konsekwencji wynikających z faktu wychowywania dziecka tylko przez jednego z rodziców, konsekwencji ponoszonych nie tylko przez dzieci, ale również przez osoby dorosłe.

Nie można jednoznacznie stwierdzić, że brak warunków dogodnych dla zaistnienia poczucia sensu życia bezwzględnie to poczucie człowiekowi odbiera. Podobnie zresztą jak istnienie owych sytuacji obiektywnie sprzyjających, nie gwarantuje zaistnienia po-

* e-mail: l.klimek@poczta.umcs.lublin.pl

Zakład Teorii Wychowania, Instytut Pedagogiki, Wydział Pedagogiki i Psychologii – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, ul. Prezydenta G. Narutowicza 12, 20–004 Lublin, Polska.

** e-mail: m.barabas@poczta.umcs.lublin.pl

Zakład Teorii Wychowania, Instytut Pedagogiki, Wydział Pedagogiki i Psychologii – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, ul. Prezydenta G. Narutowicza 12, 20–004 Lublin, Polska.

czucia sensu życia. Sytuacja trudna w życiu kobiety, jaką jest współwystępowanie samotnego rodzicielstwa z problemem bezdomności, wymuszającą konieczność zamieszkania w ośrodku wsparcia, może stać się dla niej bodźcem do poszukiwania i doświadczania sensu lub przeciwnie, stać się źródłem egzystencjalnego zagrożenia.

Celem podjętych badań było poznanie poczucia sensu życia matek samotnie wychowujących dzieci, diagnoza ich celów i dążeń życiowych.

Teoretyczny kontekst niniejszych rozważań stanowiła koncepcja noetycznego wymiaru osobowości i egzystencji K. Popielskiego. Badania przeprowadzono wśród kobiet zamieszkujących ośrodki wsparcia dla matek samotnie wychowujących dzieci. Do diagnozy poczucia sensu życia badanych zastosowano Skalę Poczucia Sensu Życia (PIL) J.C. Crumbaugh i L.T. Maholicka. Zgromadzony materiał poddano analizie ilościowej.

Słowa kluczowe: poczucie sensu życia, samotne macierzyństwo.

Abstract

The article presents the results of a research on single mothers and their sense of purpose and meaning in life.

Questions about the meaning of one's own existence recur, with varying intensity, in the consciousness of every human being. Moreover, people always fulfil their own, personal meaning, related to their specific situation. The questions 'who am I?', 'why do I live?', 'what is the meaning of my life?' seem particularly relevant when a person is in a difficult situation. Single parenthood can be perceived as such a situation. The literature of the subject suggests multiple negative consequences of the fact of raising a child by a single parent; these consequences are faced not only by children, but also by adults.

It is not possible to state unequivocally that the lack of favourable conditions will deprive a person of their sense of life purpose and meaning entirely. Similarly, even when objectively favourable conditions exist, they are not a guarantee that a person will perceive her or his life as meaningful.

In a woman's life, a difficult situation such as being a single mother, combined with homelessness and a necessity to move to a residential home for single mothers, can become the stimulus to search for and experience the meaning of life or, on the contrary, it can be a source of an existential insecurity. The purpose of this research was to learn how single mothers perceive the meaning of their lives and to assess their life purposes and aspirations.

The theoretical context of these reflections is based on K. Popielski's concept of the noetic dimension of personality and existence. The research was conducted among women living in residential homes for single mothers. Their sense of purpose and meaning in life was assessed with the use of J.C. Crumbaugh and L.T. Maholick's Purpose in Life Scale (PIL). The collected material was evaluated using quantitative analysis.

Keywords: sense of purpose and meaning in life, single mothers.

Wprowadzenie

W naszym społeczeństwie istnieje ogromna liczba kobiet, które w wyniku niefortunnych lub tragicznych wydarzeń życiowych znalazły się w sytuacji, gdzie opiekę nad dziećmi sprawują samotnie. Samotna matka wraz z dzieckiem (dziećmi) tworzy rodzinę niepełną. W rodzinie niepełnej jeden rodzic opiekuje się dziećmi swoimi lub współmałżonka zamieszkującymi wspólnie z nim. Do grupy samotnych matek przynależą kobiety w różnym wieku, wychowujące zróżnicowaną liczbę dzieci i pozostające w różnych relacjach z ojcem dziecka¹.

W literaturze przedmiotu wskazuje się wiele negatywnych konsekwencji wynikających z faktu wychowywania dziecka tylko przez jednego z rodziców, konsekwencji ponoszonych nie tylko przez dzieci, ale również przez osoby dorosłe. W tym kontekście problematyka sensu życia wydaje się szczególnie ważna.

Pytania o sens własnej egzystencji pojawiają się z różną intensywnością w świadomości każdego człowieka. Ponadto ludzie wypełniają zawsze swój własny, osobisty sens, łączący się z konkretną sytuacją. Pytania: Kim jestem? Po co żyję? Jaki jest sens mojego życia? nasuwają się szczególnie wtedy, gdy jednostka znajduje się w trudnej sytuacji. Za taką sytuację można uznać samodzielne rodzicielstwo. Nie można jednoznacznie stwierdzić, że brak warunków dogodnych dla zaistnienia poczucia sensu życia bezwzględnie to poczucie człowiekowi odbiera. Podobnie zresztą jak istnienie owych sytuacji obiektywnie sprzyjających, nie gwarantuje zaistnienia poczucia sensu życia. Sytuacja samotnej matki, jako sytuacja trudna, zawiera zarówno elementy zagrożenia, jak i czynniki wzrostu mogące pomóc w przebudowie całego jej życia i systemu wartości. Samotne rodzicielstwo, współwystępujące często z innymi problemami, takimi jak bezdomność, bezrobocie, może stać się dla kobiety bodźcem do poszukiwania i doświadczania sensu lub przeciwnie, stać się źródłem egzystencjalnego zagrożenia. Z problematyką sensu życia związane są takie pojęcia, jak: doświadczanie, doznawanie, poczucie, przeżycie, których często używa się zamiennie. Terminy te wskazują na ich podmiotowe zorientowanie i wyrażają subiektywne – jednostkowo znaczące przeżycie, doznanie, poczucie czy właśnie doświadczanie „czegoś” w związku z „czymś”². Zatem poczucie sensu życia można zdefiniować jako:

„[...] zaistnienie, przeżywanie i trwanie określonego doświadczenia podmiotowo – osobowego, które jednostkę motywuje do tego stopnia, iż pozwala odczytywać własne życie jako wartościowe, pełne sensu, godne, spełnione, ważne, potrzebne, satysfakcjonujące. Dostarcza przeświadcze-

¹ P. Landwójtowicz, *Samotne macierzyństwo. Studium pastoralne*, RW Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004, s. 98–101.

² K. Popielski, *Noetyczny wymiar osobowości*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1994, s. 167.

nia o kompetencji nie tylko do bycia i stawania się, ale także przeżywania życia jako pełnego sensu, możliwości i nadziei oraz wartego przeżycia”³.

Poczucie sensu życia, według Kazimierza Popielskiego, posiada następujące cechy i jest ono:

1. Związane bezpośrednio z podmiotowym i indywidualnym doświadczeniem jednostki. Integruje jednostkę wewnątrznie i motywuje „ku” życiu;
2. Pośrednio warunkowane strukturą osobowościową jednostki, jej osobowymi celami i dążeniami. Na jego rodzaj duży wpływ ma środowisko społeczne i przyrodnicze;
3. Charakteryzuje się: zindywidualizowanym rozwojem, dużą stabilnością, jest najgłębszą siłą motywującą egzystencję⁴.

W rozważaniach o sensie życia należy także zwrócić uwagę na następujące rozróżnienia. Po pierwsze, potrzeba sensu życia = dążenie do sensu, po drugie – poczucie sensu życia = doświadczenie sensu. W związku z powyższym rozróżnieniem Ryszard Klamut mówi o poczuciu i potrzebie sensu życia jako dwóch jego aspektach: statycznym i dynamicznym. Aspekt statyczny określany jest terminem poczucie sensu życia, natomiast aspekt dynamiczny – jako potrzeba sensu. Poczucie sensu życia jest „upersonalizowane i zsubiektywizowane”, wyraża fakt jego realnego, podmiotowego doświadczenia i przeżywania. Potrzeba sensu życia łączy się z dynamiką, energią, działaniem – to dążenie do sensu życia. Poczucie jest zatem efektem realizacji potrzeby sensu czy też spełnieniem się jej⁵.

Istnieje bardzo silny związek między sensem życia, jego potrzebą, poczuciem a wartościami. Zwraca na to uwagę Popielski, wskazując, że wartości są drogą do odkrywania, realizowania i utrwalania sensu życia⁶. Wartości i poczucie sensu życia – zdaniem Janusza Mariańskiego⁷ – są w stosunku do siebie dopełniające. Życie nabiera wagi i znaczenia, staje się po prostu sensowne, gdy w czasie jego trwania są realizowane wartości uznane przez jednostkę za doniosłe.

„Człowiek pozostając w relacji do wartości, rozumie i kształtuje nie tylko samego siebie, ale także otaczający świat i nawet jeśli na co dzień nie pyta wprost o sens życia, to żyjąc w określony sposób, uznając i realizując

³ K. Popielski, *Poczucie sensu życia jako doświadczenie egzystencjalnie znaczące i potrzeba rozwojowa*, [w:] M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak (red.), *Wychowanie. Pojęcia – procesy – konteksty*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007, t. II, s. 22.

⁴ K. Popielski, *Testy egzystencjalne: Metody badania frustracji egzystencjalnej i nerwicy noogennej*, [w:] Tenże (red.), *Człowiek – pytanie otwarte*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1987, s. 135.

⁵ R. Klamut, *Cel – czas – sens życia*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2002, s. 37–43.

⁶ K. Popielski, *Poczucie sensu życia...*, dz. cyt., s. 38.

⁷ J. Mariański, *Między nadzieją i zwątpieniem – sens życia w świadomości młodzieży szkolnej*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1998, s. 231.

pewne wartości, daje pośrednio odpowiedź na pytanie, co jest sensem jego życia”⁸.

Założenia metodologiczne badań własnych

Teoretyczny kontekst niniejszych rozważań stanowi koncepcja noetycznego wymiaru osobowości i egzystencji Popielskiego⁹. Wraz z wymiarem biologicznym i psychicznym stanowi on jedność bytową, wyrażającą ludzką egzystencję. Wymiar noetyczny (duchowy) jest najbardziej uwewnętrzniony, wskazuje na zdolność człowieka do świadomego uczestnictwa w świecie wartości i sensu, ich odkrywania, doświadczania, przeżywania i interioryzacji. W tej koncepcji sens życia jest związany z noetycznym wymiarem egzystencji, gdyż poprzez niego wyraża się aktywność podmiotowa, ukierunkowująca jednostkę ku sensowi i do realizowania wartości.

„Sens życia” może być przedmiotem badań empirycznych w wymiarze podmiotowo-osobowym, w aspekcie jego poczucia. Poczucie sensu życia jest stanem subiektywnym i zindywidualizowanym. Jego doświadczanie można określić jako doświadczenie przez jednostkę stanu psychicznego, życiowo satysfakcjonującego i motywującego ją do życia¹⁰. Utrwała się ono w formie doświadczenia egzystencjalnego, które jest wyrazem zarówno aktywności własnej jednostki, jej odniesień i dążeń, jak i efektem wpływających na jednostkę oddziaływań zewnętrznych¹¹.

Wobec powyższego celem podjętych badań jest próba określenia poczucia sensu życia matek samotnie wychowujących dzieci. Sformułowano zatem następujący problem badawczy: Jaki jest poziom poczucia sensu życia u badanych kobiet samotnie wychowujących dzieci?

Podstawową metodę w podjętych badaniach stanowiła metoda sondażu diagnostycznego, która została zrealizowana z użyciem techniki szacowania i techniki projekcyjnej. W badaniach wykorzystano Skalę Poczucia Sensu życia (PIL) Jamesa C. Crumbaugh i Leonarda T. Maholicka, która powstała na podstawie założeń teoretycznych Viktora Frankla. Na język polski przetłumaczyła ją Zenomena Płużek i znana jest u nas pod nazwą „Testu sensu życia”.

⁸ E. Kubiak-Szymborska, *Wychowanie jako pomoc w procesie odkrywania sensu życia – czy zawsze?*, [w:] A.M. de Tchorzewski, P. Zwierzchowski (red.), *Sens życia – sens wychowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2001, s. 146.

⁹ Zob.: K. Popielski, *Noetyczny wymiar osobowości...*, dz. cyt., s. 37–38; K. Popielski, *Noetyczne jakości życia i ich znaczenie w procesie „bycia i stawiania się” egzystencji*, „Chowanna” 2008, nr 1(30), s. 13.

¹⁰ K. Popielski, *Noetyczny wymiar osobowości...*, dz. cyt., s. 202.

¹¹ Tamże, s. 187.

Skala została skonstruowana dla badania świadomości sensu swojego życia, czyli dla oceny, w jakim stopniu człowiek ma świadomość, że jego życie jest sensowne i ma swój cel¹².

Skala PIL składa się z trzech części. Część A – metryczna, zawiera dwadzieścia twierdzeń, do których badany ustosunkowuje się, wybierając jedną z wielkości podanych na skali. Oznacza ona natężenie aprobaty względnie dezaprobaty wobec prezentowanej treści. Cyfra 1 oznacza optymalne nasilenie braku, cyfra 4 stan neutralny (pośredni), cyfra 7 najwyższe nasilenie zgodności. Część B składa się z trzynastu zdań niedokończonych, które badany ma dopełnić pierwszą myślą, jak pojawi się w jego świadomości. Część C stanowi zachętę do wypowiedzi. Badanego prosimy, aby napisał kilka zdań na temat swoich dążeń, ambicji i celów w życiu¹³.

Ilościowo interpretujemy tylko część A. Suma punktów ze wszystkich twierdzeń jest wskaźnikiem liczbowym natężenia posiadanego przez osobę badaną poczucia sensu, przy czym wyniki surowe mieszczą się w przedziale 20–140 punktów. Im wyższy wynik ogólny, tym wyższy poziom poczucia sensu życia osoby badanej. Części B i C pozwalają na przeprowadzenie analizy jakościowej¹⁴.

Badania przeprowadzono w okresie luty – czerwiec 2014 roku. W badaniach uczestniczyło 30 kobiet samotnie wychowujących dzieci i korzystających ze wsparcia Fundacji SOS Ziemi Lubelskiej w Lublinie i Centrum Praw Kobiet w Warszawie. Wszystkie badane osoby doświadczały przemocy fizycznej, psychicznej oraz ekonomicznej. Pochodziły z rodzin z historią przemocy. Źródłem utrzymania zdecydowanej większości respondentek były świadczenia pomocy społecznej w formie m.in.: zasiłków stałych, zasiłków okresowych, świadczeń rodzinnych, środków pozyskanych z funduszu alimentacyjnego. Większość kobiet uczestniczących w badaniu posiadało wykształcenie co najmniej gimnazjalne. Zdecydowana większość posiadała wykształcenie zawodowe. Nie było wśród nich osób wykształconych na poziomie szkoły wyższej. Zdecydowana większość badanych była bierna zawodowo, jedynie 7 kobiet deklarowało aktywność zawodową. Wszystkie badane osoby posiadały co najmniej jedno dziecko. Najmłodsza z badanych kobiet miała 19 lat, a najstarsza 54 lata. Średnia wieku badanych samotnych matek to 34,9 lat.

Główną przyczyną smotnego rodzicielstwa u większości respondentek było rozstanie z partnerem w wyniku konfliktu lub z powodu stosowania przez partnera przemocy wobec rodziny. Większość badanych (63,3%) to kobiety przebywające w związkach kohabitacyjnych, osoby będące w związku małżeńskim to 20,0% respondentek; najmniej liczną grupę stanowiły rozwódki (16,7%).

¹² S. Siek: *Wybrane metody badania osobowości*, Wydawnictwo ATK, Warszawa 1993, s. 450.

¹³ K. Popielski, *Testy egzystencjalne...*, dz. cyt., s. 243–244.

¹⁴ T. Borowska, *Pedagogia ograniczeń ludzkiej egzystencji*, IBE, Warszawa 2000, s. 121.

Analiza wyników badań

Z teoretycznych rozważań wynika, że trudne życiowe sytuacje mogą zaburzać w sposób trwały lub przejściowy stosunek do własnej egzystencji. Niewątpliwie taką sytuacją trudną jest samotne wychowywanie dzieci współwystępujące z problemami, takimi jak bezdomność, bezrobocie, problemy finansowe, historia doświadczenia przemocy w rodzinie. Poniżej zaprezentowano wyniki uzyskane przez badane kobiety w Skali Poczucia Sensu Życia (PIL) w części A.

Matki samotnie wychowujące dzieci wobec poczucia sensu życia – analiza metrycznej części testu PIL

Średni ogólny wynik uzyskany przez badane samotne matki (por. Tab. 2) wynosi $M = 90,43$ ($SD = 13,05$) i jest niższy od normy przyjętej dla polskiej populacji, która wynosi 100¹⁵. Osoby zdrowe uzyskują wynik powyżej 100 punktów, natomiast grupy kliniczne poniżej 100 punktów. Wyniki ogólne uzyskane przez badaną grupę kobiet mieszczą się w granicach od 73 do 125 punktów. Przy czym zdecydowana większość, bo 76,7% kobiet samotnie wychowujących dzieci uzyskało wynik poniżej 100 punktów, a zaledwie 23,3% wynik, który uzyskują osoby bez uzależnień, zdrowe i afirmujące życie.

Kolejnym krokiem analizy było ustalenie poziomu poczucia sensu życia u badanych kobiet. Za Witoldem Janochą, w oparciu o wyniki ogólne, wyszczególniono trzy poziomy poczucia sensu życia. Niski poziom poczucia sensu życia stwierdza się, gdy badany otrzymuje wyniki mieszczące się w przedziale do 94 punktów, poziom przeciętny to 95–110 punktów, a wysoki poziom mają osoby, które uzyskały wynik surowy w granicach 111–140 punktów¹⁶. W związku z powyższym średni wynik ogólny poczucia sensu życia grupy badanych kobiet samotnie wychowujących dzieci ($M = 90,43$) sytuuje się w przedziale wyników niskich.

Rezultaty uzyskane przez badane samotne matki prezentuje tabela 1 i wykres 1.

Tabela 1. Poziom poczucia sensu życia badanych matek
Table 1. The level of the sense of meaningfulness of life among the investigated mothers

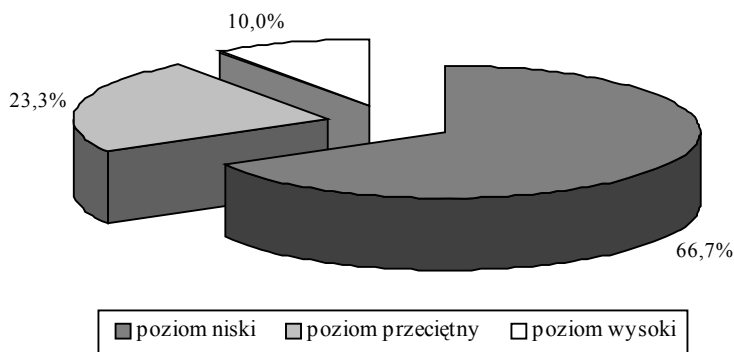
Poziom poczucia sensu życia	N	%
Poziom niski	20	66,7
Poziom przeciętny	7	23,3
Poziom wysoki	3	10,0
Razem	30	100,0

Źródło: Badania własne
 Source: Author's research.

¹⁵ S. Siek, *Wybrane metody...*, dz. cyt., s. 45.

¹⁶ W. Janocha, *Poczucie sensu życia osób z niepełnosprawnością*, Jedność, Kielce 2008, s. 51.

Z danych zawartych w tabeli 1 i na wykresie 1 wynika, że zdecydowana większość (66,7%) badanych kobiet samotnie wychowujących dzieci przejawia niski poziom poczucia sensu życia. W przedziale wyników przeciętnych mieszczą się rezultaty 23,3% samotnych matek. Wysoki poziom poczucia sensu życia odnotowano zaledwie u 10,0% badanych kobiet.



Wykres 1. Rozkład procentowy wyników w poszczególnych poziomach poczucia sensu życia badanych matek. Źródło: Badania własne.

Graph 1. Percentage results at the particular levels of the sense of meaningfulness of life of the investigated mothers. Source: Author's research.

Podczas analizy metrycznej testu PIL można brać pod uwagę nie tylko wskaźnik ogólny poczucia sensu życia, ale także odpowiedzi udzielane w poszczególnych pozycjach skali. Zgodnie z założeniami skali PIL oceny odpowiedzi badanych w poszczególnych twierdzeniach tworzą następujące przedziały¹⁷:

- 1–3 pkt wyniki niskie, świadczą o negatywnych tendencjach w zakresie poczucia sensu życia;
- 4 pkt – wyniki neutralne;
- 5–7 pkt – wyniki wysokie, świadczą o pozytywnych tendencjach w zakresie poczucia sensu życia.

Wyniki uzyskane przez badane matki samotnie wychowujące dzieci przedstawiono w tabeli 2.

¹⁷ M. Radochoński, *Poczucie sensu życia u osób dorosłych po utracie wzroku*, [w:] B. Pilecka (red.), *Osobowościowe i środowiskowe korelaty poczucia sensu życia*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1986, s. 79.

Tabela 2. Wyniki uzyskane przez badane kobiety w poszczególnych twierdzeniach skali PIL**Table 2. The results of the investigated women in the particular statements in the PIL scale**

Nr tw.	M	SD	Ocena słowna
1.	4,30	1,07	neutralny
2.	4,30	1,42	neutralny
3.	5,17	1,65	wysoki
4.	5,23	1,28	wysoki
5.	5,07	1,41	wysoki
6.	3,67	1,64	neutralny
7.	4,80	1,60	neutralny
8.	4,23	1,50	neutralny
9.	4,30	1,55	neutralny
10.	3,87	1,75	neutralny
11.	4,40	1,50	neutralny
12.	4,23	1,48	neutralny
13.	4,67	1,19	neutralny
14.	4,17	1,65	neutralny
15.	3,90	1,87	neutralny
16.	4,50	1,93	neutralny
17.	5,20	1,49	wysoki
18.	4,47	1,45	neutralny
19.	4,87	1,43	neutralny
20.	5,10	1,28	wysoki
WO	90,43	13,05	niski

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Z danych zamieszczonych w tabeli 2 wynika, że badane kobiety w 15 twierdzeniach uzyskały wyniki neutralne, natomiast w pięciu wyniki świadczące o pozytywnych tendencjach w zakresie poczucia sensu życia. Najwyższy wynik średni ($M = 5,23$) dotyczy oceny sensowności i celowości swojego istnienia (twierdzenie nr 4). Najniższą wartość średnią ($M = 3,67$) badane matki samotnie wychowujące dzieci uzyskały w twierdzeniu nr 6: „Gdybym miał możliwość wyboru to: wolałbym się nigdy nie narodzić – chciałbym przeżyć co najmniej 9 takich żyć jak moje”. Z jednej strony badane matki ujawniają pozytywne tendencje w zakresie sensowności i celowości własnego życia, a z drugiej – mają wątpliwości czy chciałyby przeżyć swoje życie ponownie.

Wyniki wysokie świadczące o pozytywne tendencjach w zakresie poczucia sensu życia badane matki uzyskały także w twierdzeniach dotyczących: posiadania wyraźnych celów i dążeń życiowych (twierdzenie 3: $M = 5,17$), nadziei, że każdy dzień przynosi coś nowego (twierdzenie 5: $M = 5,07$), wiary w odnalezienie sensu, celu i roli w życiu (twierdzenie 17: $M = 5,20$) oraz zadowolenia z posiadanych celów życiowych (twierdzenie 20: $M = 5,10$).

Najniższe wyniki średnie, najbardziej zbliżone do negatywnych tendencji w zakresie poczucia sensu życia, matki samotnie wychowujące dzieci ujawniły w twierdzeniach dotyczących potrzeby osiągnięcia czegoś nowego i niepospolitego (twierdzenie 10: $M = 3,87$) oraz potrzeby przygody i „zdobywania nowych światów” (twierdzenie 15: $M = 3,90$).

Oprócz wyników ogólnych, określających poziom poczucia sensu życia u badanych matek, dokonano uporządkowania danych według kategorii PIL, które podaje Popielski¹⁸. Są to dodatkowe zmienne opisujące zaspokojenie dążenia do poczucia sensu życia w poszczególnych sferach. Popielski wyróżnił następującą kategoryzację twierdzeń z pierwszej części testu PIL:

1. Cele życia: 3, 4, 7, 8, 20;
2. Sens życia: 11, 12, 17;
3. Afirmacja życia: 2, 5, 6, 19;
4. Ocena siebie: 1, 13;
5. Ocena własnego życia: 9, 10;
6. Wolność i odpowiedzialność: 14, 8;
7. Stosunek do śmierci i samobójstwa: 15, 16.

Wyniki uzyskane przez badane matki umieszczono w tabeli 3.

Tabela 3. Wyniki badanych kobiet w poszczególnych kategoriach testu PIL
Table 3. The results of the investigated women in the particular categories in the PIL scale

Kategorie PIL	M	SD	Przedział możliwych do uzyskania wyników
Cele życia	24,53	4,94	5–35
Sens życia	13,83	3,42	3–21
Afirmacja życia	17,90	3,99	4–28
Ocena siebie	8,97	1,68	2–14
Ocena własnego życia	8,17	2,53	2–14
Odpowiedzialność i wolność	8,63	2,34	2–14
Stosunek do śmierci i samobójstwa	8,40	2,27	2–14

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

¹⁸ K. Popielski, *Testy egzystencjalne...*, dz. cyt., s. 258.

Analizując uzyskane dane dla poszczególnych kategorii testu PIL, zauważa się, że we wszystkich kategoriach respondentki uzyskały punktację przekraczającą 58% możliwych do uzyskania punktów. Najwyższą liczbę punktów osoby badane otrzymały w kategorii cele życiowe (70,1% punktów możliwych do uzyskania), co może świadczyć o pozytywnych tendencjach w zakresie stanowienia i osiągania celów życiowych. Najniższą liczbę punktów matki samotnie wychowujące dzieci uzyskały w kategorii ocena własnego życia (58,3% punktów możliwych do uzyskania), co może wskazywać na negatywne tendencje w zakresie oceny dotychczasowego życia jako wartościowego, szczęśliwego i układającego się po ich myśli.

Opis przypadku

Podsumowując analizę otrzymanych rezultatów przeanalizowano indywidualny przypadek, który opisuje sytuację badanej kobiety oraz otrzymane przez nią wyniki.

Pani N.Ch. (lat 47, wykształcenie średnie, pracuje na umowę-zlecenie w dużym supermarkecie) zgłosiła się wraz z córką (lat 13) do Specjalistycznego Ośrodka Wsparcia dla ofiar Przemocy w Rodzinie w związku z przemocą psychiczną, fizyczną i ekonomiczną ze strony konkubenta. Konkubent klientki (lat 36) nie pracuje, uzależniony od alkoholu, ojciec biologiczny dziewczynki. Pani N.Ch. oraz jej partner są w związku od 13 lat. Przemoc w rodzinie trwa od ponad 10 lat.

Klientka zgłosiła się do SOW w kryzysie sytuacyjnym związanym z brakiem mieszkania, została wyrzucona z mieszkania należącego do matki partnera. Pomiędzy klientką a matką partnera istnieje konflikt. Klientka utrzymuje się z wynagrodzenia za pracę ok. 900 zł. (praca zmianowa) i zasiłków pozyskanych z MOPR. Z uwagi na toczące się sprawy sądowe (m.in. sprawa alimentacyjna) nie posiada wystarczających środków pieniężnych na samodzielne wynajęcie mieszkania. Ma status osoby bezdomnej. N.CH. pochodzi z rodziny z historią przemocy (ojciec klientki stosował przemoc i był uzależniony od alkoholu), nie posiada rodzeństwa, matka już nie żyje. Klientka stosowała następujące strategie przetrwania w związku przemocowym: ucieczka (m.in. długie spacery po ulicy – do momentu, kiedy partner zasnął), unikanie sprawcy, straszenie, tłumaczenie oraz wymuszanie obietnicy poprawy i zaprzestania stosowania przemocy ze strony partnera. Głównym problemem klientki, oprócz problemu przemocy, jest bezdomność oraz brak wystarczających środków finansowych na usamodzielnienie się i wyjście z systemu pomocy społecznej. Wobec córki prezentuje postawę akceptacji, szacunku oraz nadopiekuńczą. Matka dba o edukację córki, często przedkłada potrzeby dziecka nad swoje. Pomiędzy matką i dzieckiem jest bardzo silna więź emocjonalna. Córka jest dla klientki bardzo dużym wsparciem emocjonalnym. Dziewczynka jest wzorową uczennicą, otwartą na kontakt

z nowymi osobami, dominuje w niej poczucie wstydu za zachowanie ojca oraz zaistniałą sytuację.

Klientka bardzo często prezentuje postawę roszczeniową; w momentach trudnych bardzo szybko reaguje agresją oraz ucieczką. Podejmuje próby zmiany swojej sytuacji życiowej, ma trudności w nawiązywaniu poprawnych relacji z osobami, które prezentują inny niż jej punkt widzenia danej sytuacji. Plany klientki dotyczące przyszłości mają charakter życzeniowy (chciałaby posiadać własne mieszkanie, lepiej płatną pracę). Deklaruje chęć zmian, ale ma trudności z podejmowaniem inicjatyw ukierunkowanych na realizację obranych celów.

W teście poczucia sensu życia badana kobieta uzyskała średni wynik ogólny równy 76,00, który sytuuje się w przedziale wyników niskich. Można zatem stwierdzić, że N.CH. charakteryzuje niskie poczucie sensu życia.

Wielu cennych informacji o poczuciu sensu życia respondentki dostarczyła także analiza jakościowa części B i C skali PIL. Badana matka ma negatywny stosunek do własnego życia. Zdanie „Moje życie jest...” dokończyła „... smutne i pełne niepokoju”. Życie jest dla niej „... nieustającą tęsknotą za normalnością”. Kobieta myśląc nad swoim życiem czuje się bezradna, bo ma wrażenie, że wszystko się w niej wypaliło i brak jej siły fizycznej i psychicznej do pokonywania trudności. Ponadto N.CH. nie widzi rozwiązania swoich problemów życiowych, a tym, co najbardziej powstrzymuje ją od realizacji tego, czego pragnie są pieniądze.

Wartością, która nadaje sens życiu badanej kobiety jest jej dziecko. Dobro córki jest dla matki prawdziwym sensem, jej poświęca najwięcej energii, a punktem odniesienia, pozwalającym kobiecie zrozumieć istnienie, jest fakt, że dała dziecku życie. W związku z powyższym matka stwierdza, że „Myśl o samobójstwie... nie może mnie dopaść, bo mam dziecko, które mi ufa”.

Także cele i dążenia życiowe N.CH. koncentrują się wokół córki. Badana kobieta pisze, że w życiu najbardziej pragnie spokoju i szczęścia dla swojego dziecka, a jedynym celem jej życia jest zapewnienie córce normalnego życia i szczęśliwego domu. O tym, że badana kobieta przeżywa kryzys egzystencjalny oraz, że dzięki dziecku widzi jeszcze sens w życiu i to ono wyznacza cele i dążenia życiowe matki, świadczy także wypowiedź swobodna. N.CH. pisze w niej:

„Mam wrażenie że życie przelało mi się przez palce. Nie chcę, żeby moje dziecko powtórzyło moje błędy. Mam nadzieję, że jeszcze nie jest za późno, że jeszcze ono przeżyje trochę szczęśliwego dzieciństwa. Że kiedyś będzie miało normalny dom i normalną rodzinę” [wypowiedź bez korekty – wtrąć. L.K., M.B.].

Przyszłość dziecka jest czymś, co powoduje niepokój u N.CH., lecz jednocześnie odczuwa ona satysfakcję, że „... praca włożona w wychowanie dziecka, przy tak patologicznym ojcu nie idzie na marne”. Mimo trudnej sytuacji życiowej N.CH. posiada jeszcze nadzieję, że potrafi żyć normalnie.

Podsumowanie

Głównym celem podjętych badań było określenie poczucia sensu życia badanych kobiet samotnie wychowujących dzieci. Specyfika tej grupy badanej polega na odmiennej, trudnej sytuacji życiowej. Kobiety te samodzielnie wychowują dzieci, ponadto borykają się z problemem bezdomności, bezrobocia, mają za sobą historię doświadczania przemocy w rodzinie. Ta sytuacja może trwale lub przejściowo zaburzać stosunek do własnego życia.

W wyniku podjętych badań okazało się, że przeciętny wynik ogólny dla badanej grupy matek samotnie wychowujących dzieci sytuuje się w przedziale wyników niskich. Ponad połowa badanych kobiet charakteryzuje się niskim poczuciem sensu życia, 23,3% uzyskało wynik przeciętny, a tylko 10,0% ma wysoki poziom poczucia sensowności własnej egzystencji.

Ponadto średni ogólny wynik uzyskany przez badane samotne matki jest niższy od normy przyjętej dla polskiej populacji. Polskie normy dla ludzi zdrowych wynoszą 100 punktów zarówno dla kobiet, jak i dla mężczyzn. Osoby zdrowe uzyskują wynik powyżej, natomiast grupy kliniczne poniżej 100 punktów¹⁹. Zdecydowana większość kobiet samotnie wychowujących dzieci (ponad 3/4 badanych) uzyskało wynik poniżej 100 punktów, a zaledwie niespełna 1/4 badanych uzyskała wynik, który uzyskują osoby bez uzależnień, zdrowe i afirmujące życie. W badaniach prowadzonych przez Annę Więclawską matki z Domów Samotnej Matki uzyskały średni wynik równy 94,78 punktów, a samotne matki pozostające we własnych rodzinach – 107,4²⁰. Rezultat uzyskany przez badane kobiety jest niższy niż otrzymany w badaniach Więclawskiej. Wydaje się, że fakt doświadczania przemocy fizycznej, psychicznej oraz ekonomicznej w rodzinie mógł trwale zaburzyć stosunek do własnego życia kobiet uczestniczących w niniejszych badaniach.

Analiza rezultatów w poszczególnych twierdzeniach PIL wykazała, że wyniki wysokie, świadczące o pozytywnych tendencjach w zakresie poczucia sensu życia, badane matki uzyskały w twierdzeniach dotyczących: celowości i sensowności własnego istnienia, posiadania wyraźnych celów i dążeń życiowych, nadziei, że każdy dzień przynosi coś nowego, wiary w odnalezienie sensu, celu i roli w życiu oraz zadowolenia z posiadanych celów życiowych. Najniższe wyniki średnie, najbardziej zbliżone do negatywnych tendencji w zakresie poczucia sensu życia, matki samotnie wychowujące dzieci ujawniły w twierdzeniach dotyczących chęci przeżycia swojego życia ponownie, potrzeby osiągnięcia czegoś

¹⁹ S. Siek, *Wybrane metody...*, dz. cyt., s. 45.

²⁰ A. Więclawska, *Nieletnie dziewczęta samotnie wychowujące dzieci a ich przygotowanie do radzenia sobie z ograniczeniami losu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005, s. 204.

nowego i niepospolitego oraz potrzeby przygody i „zdobywania nowych światów”. Z jednej strony badane kobiety uważają, że mają dość wyraźnie określone cele i dążenia w życiu, a z drugiej – mają wątpliwości czy chciałyby przeżyć swoje życie ponownie i nie wykazują potrzeby osiągnięcia czegoś nowego, przeżycia przygody.

Sens nie jest dziedziczony ani nie można go przekazać. Nie jest też uczalny, nie da się go kupić ani podarować. Nie jest on dany człowiekowi raz na zawsze. Aby nadać życiu sens, trzeba, po pierwsze, umiejętności rozróżniania tego, co naprawdę dobre, od tego, co dobre tylko z pozoru oraz tego, co lepsze i gorsze; po drugie zaś, trzeba wysiłku, aby dążyć wytrwale do obranych celów²¹. Zaprezentowane wyniki badań skłaniają do wniosku, że różnego rodzaju załamania, rozczarowania, doświadczenie straty, przeżycie różnych wstrząsów i inne wydarzenia często prowadzą człowieka do kryzysu sensu. Jednak tego rodzaju egzystencjalne doświadczenia graniczne stanowią również szansę nowego uporządkowania życia, przekształcenia go i zmiany.

Należy zatem podejmować działania zmierzające do poprawienia standardów wsparcia osób podejmujących trud samodzielnego rodzicielstwa. Matki czy ojcowie samotnie wychowujący dzieci, pomimo trudnej sytuacji życiowej, muszą posiadać nadzieję na uporządkowanie życia, zmiany na lepsze, gdyż jedną z podstawowych przyczyn kryzysu sensu życia jest utrata nadziei. Kiedy człowiek przestaje przeżywać swoją własną sytuację życiową, względnie odczuwając świat jako sensowny, a przynajmniej traci zdolność posiadania nadziei, jest mu trudno uciec przed kryzysem sensu²².

Wszelka pomoc adresowana do rodzica samotnie wychowującego dzieci powinna być interdyscyplinarna i ukierunkowana na silne wzmocnienie tej osoby, aby mogła i chciała wytyczać sobie nowe dążenia, cele i zadania do realizacji. Niezmiernie ważne jest przywrócenie takim rodzicom poczucia kontroli nad aktualnymi wydarzeniami i nadziei na zmianę przyszłości, zgodnie z ich pragnieniami i oczekiwaniami.

Bibliografia

- Borowska T., *Pedagogia ograniczeń ludzkiej egzystencji*, IBE, Warszawa 2000.
Czeżowski T., *Jak rozumieć „sens życia”*, [w:] M. Środa (oprac.), *O wartościach, normach i problemach moralnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.
Janocha W., *Poczucie sensu życia osób z niepełnosprawnością*, Jedność, Kielce 2008.
Klamut R., *Cel – czas – sens życia*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2002.

²¹ T. Czeżowski, *Jak rozumieć „sens życia”*, [w:] M. Środa (oprac.), *O wartościach, normach i problemach moralnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 346.

²² J.T. Michalski, *Sens życia a pedagogika. Impulsy myśli Viktora E. Frankla*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011, s. 75.

- Kubiak-Szymborska E., *Wychowanie jako pomoc w procesie odkrywania sensu życia – czy zawsze?*, [w:] A.M. de Tchorzewski, P. Zwierzchowski (red.), *Sens życia – sens wychowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2001.
- Landwójtowicz P., *Samotne macierzyństwo. Studium pastoralne*, RW Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004.
- Mariański J., *Między nadzieją i zwątpieniem – sens życia w świadomości młodzieży szkolnej*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1998.
- Michalski J.T., *Sens życia a pedagogika. Impulsy myśli Viktora E. Frankla*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011.
- Popielski K., *Testy egzystencjalne: Metody badania frustracji egzystencjalnej i nerwicy noogennej*, [w:] K. Popielski (red.), *Człowiek – pytanie otwarte*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1987.
- Popielski K., *Noetyczny wymiar osobowości*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1994.
- Popielski K., *Poczucie sensu życia jako doświadczenie egzystencjalnie znaczące i potrzeba rozwojowa*, [w:] M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak (red.), *Wychowanie. Pojęcia – procesy – konteksty*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007, t. II.
- Popielski K., *Noetyczne jakości życia i ich znaczenie w procesie „bycia i stawiania się” egzystencji*, „Chowanna” 2008, nr 1(30).
- Radochoński M., *Poczucie sensu życia u osób dorosłych po utracie wzroku*, [w:] B. Pilecka (red.), *Osobowościowe i środowiskowe korelaty poczucia sensu życia*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1986.
- Siek S., *Wybrane metody badania osobowości*, Wydawnictwo ATK, Warszawa 1993.
- Więclawska A., *Nieletnie dziewczęta samotnie wychowujące dzieci a ich przygotowanie do radzenia sobie z ograniczeniami losu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005.